

Grażyna Kędzierska, Zbigniew Siemak ■

PRZESTĘPCZOŚĆ POLITYCZNA W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

W systemie organów bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej zwalczaniem przestępczości określanej jako polityczna zajmowała się Policja Państwowa. Służbą wewnętrzną Policji Państwowej odpowiedzialną za kontrwywiad polityczny był pion policji politycznej¹. Pion ten był:

- tajną, wyspecjalizowaną służbą,
- przeznaczoną przede wszystkim do inwigilowania prawie całokształtu życia politycznego i społecznego w kraju,
- oraz ścigania sprawców przestępstw antypaństwowych ze szczególnym uwzględnieniem osób podejrzanych o działalność wywrotową².

Nielegalną działalność polityczną stanowiącą kategorię przestępczości politycznej, z punktu widzenia ówczesnego prawa, dzielono na:

- antypaństwową: wymierzoną przeciwko państwu,
- wywrotową: skierowaną przeciwko ustrojowi,
- i szpiegowską: czyli działalność na rzecz innych państw.

Pierwsze struktury cywilnych służb kontrwywiadowczych w województwie lubelskim (rycina nr 1) powstały prawie równocześnie z tworzeniem Policji

¹ B. Kayzer, P. Majer, Z. Siemak, *Historia służb policyjnych na ziemiach polskich*, Szczytno 1995, str. 44; zob. także A. Misiuk, *Służby specjalne w II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1994, str. 227; A. Peplowski, *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa drugiej Rzeczypospolitej*, Szczytno 1991, str. 102.

² Hasło: *Policja Polityczna*, w: W. Pływaczewski, G. Kędzierska (red.), *Leksykon policyjny*, Szczytno 2001, str. 230.

Państwowej na tym obszarze. W omawianym okresie przeszły one cztery gruntowne reorganizacje. Każda z nich zapoczątkowywała działalność nowej formacji kontrwywiadowczej, ale jednocześnie kontynuowała działalność poprzedniczki. Były to: Defensywa Polityczna (w skrócie Defa), Służba Informacyjna, Policja Polityczna i Służba Śledcza³. Z wymienionych formacji tylko Służba Informacyjna funkcjonowała poza strukturami Policji Państwowej (w latach 1923–1924), pod zarządem terenowej administracji ogólnej.

Rycina nr 1. Obszar województwa lubelskiego w granicach II Rzeczypospolitej Polskiej

Źródło: *Lista Ostaszkowska. Studia i materiały*, A. Misiuk (red.), Szczytno 1993.

Policja Polityczna w IV okręgu posiadała strukturę dwustopniową – na szczeblu województwa i powiatu. Na poziomie powiatu istniała, tam gdzie znaj-

³ Wymienione formacje kontrwywiadowcze działały w latach: Defensywa Polityczna (1919–1923), Służba Informacyjna (1923–1924), Policja Polityczna (1925–1926) i Służba Śledcza (1926–1939) z wyspecjalizowanymi komórkami zajmującymi się zwalczaniem przestępczości politycznej (referat VI – ds. specjalnych szczebel KGPP Centralnej Służby Śledczej oraz oddział I – polityczny urzędu śledczego w województwie i wydział śledczy w powiecie). Tamże.

dowały się siedziby sądów okręgowych⁴. W tych powiatach, gdzie nie było struktur Policji Politycznej, sprawami z jej zakresu zajmowała się policja mundurowa lub specjalnie delegowani tam funkcjonariusze pionu politycznego. W okresie działalności Służby Informacyjnej nosił on nazwę „Wyższego Funkcjonariusza Służby Informacyjnej”⁵. Policja polityczna w województwie lubelskim spełniała ważną rolę w realizacji polityki wewnętrznej. Zajmowała się ujawnianiem napięć społecznych, nastrojów antyrządowych, akcji wywrotowych i antypaństwowych. Angażowano ją również do obserwacji legalnych ugrupowań i partii politycznych, a także związków zawodowych i parlamentarzystów. W stosunku do organizacji politycznych oraz osób, które stanowiły zagrożenie dla ówczesnego systemu państwowego, stosowano środki będące w dyspozycji policyjnych służb kontrwywiadowczych. W szczególności komuniści i nacjonaści mniejszości narodowych nie mogli liczyć na pobłażliwość funkcjonariuszy defensywy.

Zakres działania i zadania służby bezpieczeństwa państwa zawierały przepisy organizacyjne z 1920 r.⁶ Zgodnie z tymi przepisami tajna Policja Polityczna została powołana do walki „... ze szpiegostwem, komunizmem i akcją antypaństwową w ogóle...”⁷. Realizacja tych zadań odbywała się na podstawie specjalnych metod i środków pracy kontrwywiadu.

Instrukcje i okólniki, określające zasady pracy informacyjno-wywiadowczej, dzieliły metody pracy policji politycznej na śledcze i operacyjne. Do pierwszych zaliczano: aresztowanie, zatrzymywanie tymczasowe, rewizje osób i mieszkań, ustalanie tożsamości, przesłuchanie, pościg i poszukiwania inwigilacyjne⁸.

⁴ Np. według stanu na dzień 28 lutego 1923 roku ekspozyturę wydziału IV – D w woj. lubelskim tworzyły: cztery referaty i kancelaria, umiejscowione w Lublinie, oraz pięć agentur w terenie, mających siedziby w Lublinie, Siedlcach, Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu. Agentura w Chełmie rozbudowana była dodatkowo o czasową stację kontrolną w Dorohusku, gdzie delegowano okresowo dwóch funkcjonariuszy. Ogółem ekspozytura liczyła 33 funkcjonariuszy i 5 pracowników cywilnych. Kadre oficerską stanowiło 4 funkcjonariuszy wyższych i 29 funkcjonariuszy niższych. Zob. Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie (dalej: APL, KWPPPL), sygn. 294, 381 i 653 – wykazy personalne zawierające spisy funkcjonariuszy Wydziału IV – D Okręgu Lubelskiego.

⁵ Decyzją wojewody lubelskiego, w powiatach, w których były siedziby sądów okręgowych, utworzono instytucję „Wyższego Funkcjonariusza Służby Informacyjnej”. Delegowany przez wojewodę Wyższy Funkcjonariusz, podlegał bezpośrednio wojewodzie lub naczelnikowi bezpieczeństwa publicznego. Zob. Okólnik nr 44 Wojewody Lubelskiego z 31.12.1923 r.; APL, KWPPPL, sygn. 6.

⁶ APL, KWPPPL, sygn. 5, k. 2–5. Instrukcja dodatkowa do przepisów o organizacji urzędów śledczych i organizacji Komendy Głównej PP z 17.11.1920 r.

⁷ Tamże.

⁸ Śledcze metody pracy stosowała także w swojej działalności policja śledcza i mundurowa.

Aresztowanie jako metoda pracy Policji Politycznej stanowiło czynność zaliczaną do najwyższego stopnia represyjności. Podstawą do aresztowania, w stosunku do osób podejrzanych o działalność polityczną sprzeczną z obowiązującym prawem, był nakaz władz sądowych⁹.

Zatrzymanie tymczasowe uważano powszechnie za środek odwetowy, mniej dokuczliwy niż aresztowanie. Głównie na ten środek działania policji byli narażeni uczestnicy nielegalnych masówek, zebrań, wieców i pochodów, w stosunku do których policja nie posiadała dostatecznej ilości dowodów działalności antypaństwowej. Największą liczbę zatrzymań o charakterze prewencyjnym dokonywały służby policyjne w okresie poprzedzającym ważniejsze imprezy przeprowadzane przez organizacje komunistyczne¹⁰. Jednak większość zatrzymanych, była zwalniana przed upływem ustawowych 48 godzin.

Czynności śledcze Policji Politycznej niejednokrotnie były połączone z rewizjami. Tego typu działania policja mogła przeprowadzać o każdej porze dnia i nocy w uzgodnieniu z odpowiednimi organami sądowymi. Pościg rozgraniczano – zgodnie z instrukcją inwigilacyjną – na bezpośredni i pośredni¹¹. Pościg bezpośredni był dokonywany przez miejscowe organy porządkowe (lokalne) za zbiegłym przestępcą. Odbywał się pieszo, konno lub za pomocą innych środków lokomocji, stosownie do okoliczności. Drugi rodzaj pościgu przeprowadzany był przez „... policję zamiejscową, wezwaną drogą telegraficzną, telefoniczną lub przez osobnego kuriera o ujęciu przestępcy na odnośne terytorium...”¹².

W stosunku do osób ukrywających się stosowano poszukiwania inwigilacyjne. Wymagały one współdziałania większej liczby urzędów policyjnych. Poszukiwania inwigilacyjne, w zależności od okoliczności i celowości oraz obszaru

⁹ W kilku szczególnych sytuacjach uprawnienia „aresztowania” w imieniu sędziego posiadała także policja. Chodziło tu o przypadek, gdy zachodziły warunki do wydania postanowienia o aresztowaniu, a zwłoka mogłaby spowodować zatarcie śladów popełnionego przestępstwa lub ucieczkę podejrzanego przed wymiarem sprawiedliwości. Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego z 10 marca 1928 roku, w: DzURP, 1928, Nr 33, poz. 394; 1923, Nr 10, poz. 60; 1932, Nr 60, poz. 573; 1932, Nr 73, poz. 662. (Po dokonanych zmianach tekst jednolity) k.p.k., DzURP, 1932, nr 83, poz. 735. Instrukcje Policyjne z 16 sierpnia 1935 roku, wydane przez Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie stosunku do władz sądowych i prokuratorskich oraz czynności dochodzenia przestępstw, Warszawa 1935.

¹⁰ Do najważniejszych z nich w omawianym okresie należały: obchody pierwszomajowe, rocznica wybuchu Rewolucji Październikowej w Rosji (7 listopada), rocznica śmierci W. I. Lenina (od 21 stycznia 1924 roku) czy rocznica powstania Komuny Paryskiej (18 marca 1872 roku).

¹¹ Archiwum Akt Nowych, zespół: Komenda Główna Policji Państwowej – dopływy (dalej: AAN, KGPP – dopływy), sygn. 89 – Instrukcja Inwigilacyjna.

¹² Tamże.

działania, dzielono na poszukiwania lokalne na terenie powiatu lub miasta wydzielonego, poszukiwania okręgowe na obszarze województwa i poszukiwania państwowe na terenie całej Rzeczypospolitej (także poza jej granicami).

Przesłuchania (jako czynność procesowa) prowadzone były w tym samym trybie w Policji Politycznej, jak i kryminalnej. Różnice między nimi sprowadzały się do techniki przesłuchań. Funkcjonariusz defensywy np. w żadnym wypadku nie mógł ujawnić osobie przesłuchiwanej źródła posiadanych informacji.

Do metod pracy operacyjnej zaliczano: obserwację, inwigilację, podsłuch, cenzurę korespondencji i przede wszystkim wywiad konfidencki. W praktyce pojęcie obserwacji często identyfikowano z określeniem „inwigilacja”. W instrukcji z 1924 r. stwierdzono, że „... obserwację należy odróżnić od inwigilacji.”¹³ Przez obserwację rozumiano ogólny przegląd (kontrolę) całokształtu życia społeczno-politycznego kraju. Rozróżniano obserwację ogólną i indywidualną. Pierwsza polegała na patrolowaniu ulic, placów targowych i torów wyścigowych, dworców kolejowych itp. Drugą stosowano wobec osób pochodzących z tzw. potencjalnych środowisk przestępczych (osoby nie mające stałego zatrudnienia, osoby pozostające pod dozorem policyjnym)¹⁴. Czynności te wykonywali funkcjonariusze niżsi (wywiadowcy), którzy stosownie do okoliczności przybierali rolę posłańca, woźnego, stróża, handlowca, towarzysza zabawy itp.¹⁵ Często wyniki obserwacji wykorzystywano do sporządzania wywiadów na użytek władz administracyjnych.

W przypadku ustalenia w drodze obserwacji faktów lub zjawisk działalności przestępczej (niezgodnej z prawem) przechodzono do wyższej formy pracy operacyjnej – inwigilacji. Inwigilacja umożliwiała Policji Politycznej zbieranie szczegółowych i najintymniejszych informacji o osobach i organizacjach podejmujących działalność wywrotową, a także o planowanych przez nich akcjach i posunięciach. W wyniku takich działań instytucje odpowiedzialne za bezpieczeństwo i porządek mogły stosować różne środki zapobiegające: polityczne i represyjne (np. delegalizacja, aresztowania itp.).

Inwigilacja mogła być indywidualna lub zbiorowa. Indywidualnej inwigilacji podlegały osoby podejrzane politycznie a zbiorowej – nielegalne organizacje i partie polityczne. Instrukcje ponadto wyróżniały jeszcze inne odmiany

¹³ Archiwum Akt Nowych, zespół: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – dopływy (dalej: AAN, MSW – dopływy), k. 155–165; APL, KWPPŁ, sygn. 7, k. 85–98 – Instrukcja o sposobie prowadzenia służby w zakresie resortu Policji Politycznej przez powiatowe komendy PP z 24.06.1924 r.

¹⁴ T. Wolfenburg, J. Misiewicz, *Dodatek do tymczasowej instrukcji*, Wilno 1927, str. 46.

¹⁵ Tamże.

inwigilacji: lokalną i ogólnopaństwową oraz wewnętrzną i zewnętrzną¹⁶. Ta metoda pracy stosowana w praktyce była stosunkowo skuteczna, ale wymagała dużych nakładów sił i środków. Przepisy służbowe – instrukcje – dopuszczały w szczególnych sytuacjach inwigilowanie funkcjonariuszy państwowych, po wcześniejszym uzyskaniu na to zgody organów administracji politycznej.¹⁷

Metodą stosowaną w niewielkim zakresie przez defensywę polityczną była perlustracja korespondencji i podsłuch. Informacje uzyskane w ten sposób stanowiły niekiedy pierwszy sygnał o nielegalnej działalności, dając podstawę do zastosowania inwigilacji. W działaniach inwigilacyjnych pion politycznej policji wykorzystywał również metody pracy kontrwywiadowczej. Główną rolę odgrywał tutaj wywiad konfidentalny. Zalecały tego typu metody odpowiednie przepisy regulujące służbę bezpieczeństwa. Do korzystania podczas inwigilacji wewnętrznej z sieci konfidentów przywiązywała Policja Polityczna ogromną wagę, szczególnie przy zwalczaniu „przestępczości antypaństwowej”¹⁸.

Kandydatów na konfidentów typowano z terenów wiejskich, spośród grabarzy, leśniczych, kowali, pisarzy gminnych, właścicieli karczm itp. Zalecano także w tym samym środowisku pozyskiwać żebraków i włóczęgów. Zdaniem policji osobnicy ci mieli nie tylko duże możliwości uzyskiwania nielegalnych informacji interesujących Defę¹⁹, ale także możliwość rozpowszechniania wcześniej przygotowanych wieści w celu odpowiedniego kształtowania opinii publicznej.

W środowiskach miejskich potencjalnych kandydatów na informatorów policyjnych wyszukiwano wśród dorożkarzy, stróżów, portierów, kelnerów, prostytutek itp.²⁰ W tym celu m.in. wykorzystywano istniejące lokale i miejsca rozrywki, w których wyszukiwano lub wprowadzano konfidentów. Ponadto policja inicjowała powstawanie teatrzyków, salonów gier, kabaretów, których przedstawiciele niejako w sposób naturalny mogli dostarczać pożądaných informacji

¹⁶ AAN, MSW – dopływy, sygn. 978, k. 155–165.

¹⁷ Tamże; AAN, MSW – dopływy, sygn. 979, k. 155–156.

¹⁸ Jako agenta lub wywiadowcę określano w niektórych państwach informatora policyjnego. W II RP agentem lub wywiadowcą nazywano niższego funkcjonariusza policji. To on współpracował z konfidentami, czyli ich przesłuchiwał albo odbierał od nich informacje; AAN, KGPP – dopływy, sygn. 1749, skrypt „Służba Śledcza”, bdw, str. 13.

¹⁹ Defa – skrót od „Defensywa Polityczna” – wyspecjalizowanego pionu Policji Państwowej zajmującego się zwalczaniem przestępczości politycznej w okresie międzywojennym w latach 1919–1922; skrót ten jest też często używany zamiennie dla określenia działalności policji politycznej; zob. hasło: *Policja Polityczna*, w: W. Pływaczewski, G. Kędzierska (red.), *Leksykon policyjny*, Szczytno 2001, str. 230 oraz A. Misiuk, *Służby specjalne w II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1994, str. 185.

²⁰ AAN, KGPP – dopływy, sygn. 1749, skrypt „Służba Śledcza”, str. 13.

wywiadowcom lub policyjnej agenturze²¹. Oprócz tego pozyskiwano ludzi z tych środowisk społecznych, które były najbardziej podatne (zagrożone) na działalność niezgodną z obowiązującym prawem. Zaliczano do nich m.in. organizacje robotnicze i mniejszości narodowe.

Kandydat na konfidenta, oprócz odpowiednich predyspozycji psychofizycznych, musiał prowadzić także tryb życia, który umożliwiłby mu liczne kontakty międzyludzkie. Konfidentów, w instrukcjach policyjnych, dzielono na stałych i przypadkowych, przy czym wśród stałych byli płatni i ideowi. Informatora ideowego uważano za cenniejszy „nabytek” aniżeli informatora płatnego. Konfidenti ideowi najczęściej byli umieszczani w stronnictwach politycznych i nielegalnych organizacjach politycznych, rzadziej w kontrwywiadzie szpiegowskim. O konfidentach płatnych w służbach specjalnych panowała dość powszechna opinia, iż były to osoby pracujące na więcej niż jedną stronę, i że informacje otrzymane od nich były często bez pokrycia²². Stałym zjawiskiem okresu międzywojennego byli tzw. „wędrujący konfidenti” wyłudający pieniądze od poszczególnych terenowych urzędów policyjnych. Usytuowanie informatora w stosunku do infiltrowanej organizacji politycznej wrogiej państwu dzieliło ich na konfidentów informacyjnych o wewnętrznych bądź zewnętrznych przejawach działalności antypaństwowej. Konfidentów zwerbowanych wewnątrz infiltrowanej organizacji policja ceniła znacznie bardziej. Często też wykorzystywano ich do akcji operacyjno-kombinacyjnych typu kompromitacja niewygodnych działaczy opozycyjnych, prowokacja, dywersja w środowisku antypaństwowym lub jego dezintegracja²³.

Podział konfidentów na stałych i przypadkowych wiązał się ściśle z częstotliwością przekazywanych policji informacji, za które niejednokrotnie trzeba było płacić. Co prawda, opłacanie konfidenta traktowano jako ostateczność (ze względu na ciągłe ograniczenia finansowe), niemniej jednak na te cele defensywa policyjna rozporządzała funduszem operacyjnym, umożliwiającym w niektórych przypadkach płacenie znacznych sum pieniędzy. Najniżej byli opłacani konfidenti z tych lokalnych organizacji nielegalnych, w których mieli możliwość uzyskiwania potrzebnych wiadomości. Natomiast wysoko ceniono konfidentów mających szansę awansu partyjnego. Wypłacane kwoty pieniężne policyjnym informatorom w ekspozyturze Policji Politycznej w Siedlcach, we wrześniu 1925 roku, przedstawia tabela nr 1.

²¹ APL, zespół: Urząd Wojewódzki w Lublinie (dalej: APL UWL), sygn. 155, k. 43 i następne instrukcje Komendy Okręgowej PP w Lublinie z 10 czerwca 1921 r., w sprawie środków służby wywiadowczej.

²² AAN, MSW – dopływy, sygn. 978, k. 149.

²³ APL, UWL, sygn. 155, k. 43.

Gratyfikacja finansowa wypłacana konfidentom stałym była znacznie wyższa niż wypłacana konfidentom przypadkowym. Najwyższa kwota, którą otrzymywał informator stały, była ponad trzykrotnie wyższa od najwyższej kwoty wypłacanej konfidentowi przypadkowemu, a ponad czterokrotnie wyższa w przypadku najniższych płac w poszczególnych kategoriach. Również suma przeznaczona dla konfidentów przypadkowych była pięciokrotnie niższa od tej przeznaczonej dla konfidentów stałych. Ponadto, zarówno w grupie konfidentów stałych, jak i przypadkowych, występowało zróżnicowanie w wysokościach sum wypłacanych informatorom, odpowiednio 3,3 : 1 i 4,2 : 1.

Tabela nr 1. Wynagrodzenie konfidentów w V Ekspozyturze Policji Politycznej w Siedlcach za miesiąc wrzesień 1925 r.

Konfidenti			
Stali		Przypadkowi	
Numer ewidencyjny	Kwota w złotych	Numer ewidencyjny	Kwota w złotych
7a	100	4b	30
5a	100	2b	15
10a	50	7b	10
3a	40	3b	7
2a	30		
Razem	320	Razem	62

Źródło: opracowanie własne na podstawie APL, Ekspozytura Policji Politycznej w Lublinie, sygn. 58, k. 5.

Wysokość wynagrodzenia, jak się wydaje, była uzależniona od wartości i zakresu przekazywanych informacji. W przypadku cennych informatorów otaczano ich specjalną opieką. W sytuacji, kiedy konfident został zdekonspirowany, otrzymywał fundusze pozwalające na wyjazd z „zagrożonego terenu”²⁴.

Policja Polityczna była zainteresowana pozyskiwaniem osób, które godziły się na współpracę z pobudek patriotycznych lub ideowych. Ta kategoria informatorów najczęściej reprezentowała wysoki poziom ogólny i sumiennie wykonywała powierzone im zadania. Poza tym osoby te w znaczący sposób nie obciążały funduszu dyspozycyjnego. Informatorów płatnych werbowano spośród członków partii i organizacji politycznych, redakcji czasopism itp. Technika ich pozyskiwania była niezwykle trudna i złożona. Zanim członka danej organizacji wyselekcjonowano do współpracy z policją, analizowano jego psychikę i zgodnie z zaleceniami instrukcji „jednano go”, stosując przede wszystkim środki dostępne

²⁴ AAN, MSW – dopływy, sygn. 34, k. 16.

organom policyjnym i administracyjnym, które mogły stanowić rekompensatę za pracę wykonywaną na rzecz policji.²⁵

Informatorom ideowym często pokrywano jedynie koszty związane z ich działalnością (np. koszty przejazdu) i to w dyskretnej formie, bez pokwitowań. Niekiedy wobec tej grupy stosowano gratyfikacje w postaci upominków, jednak każdorazowo starano się podchodzić indywidualnie, w sposób delikatny.²⁶

Duże trudności policji sprawiało pozyskiwanie konfidentów wśród gremiów kierowniczych partii i ugrupowań komunistycznych oraz mniejszości narodowych. Dlatego też wysoko ceniono i otaczano opieką tych konfidentów, którzy mieli szansę awansu partyjnego. Zadania zlecane konfidentom dotyczyły:

- zbierania informacji o nielegalnych organizacjach i podejrzanych jej członkach,
- gromadzenia dowodów o ich działalności antypaństwowej²⁷.

Szczegółowo określała je w IV okręgu instrukcja KWPP w Lublinie, z 1932 roku²⁸. W zalecanych wskazówkach stwierdzano, że:

- 1) Od konfidenta (zależy w jakiej jednostce organizacyjnej pracuje) powinno się wymagać informacji o składzie osobowym danej jednostki organizacyjnej, funkcjach poszczególnych członków i ich imionach, nazwiskach i pseudonimach, kontaktach organizacyjnych, miejscach zamieszkania członków, rysopisach tychże itp.
- 2) Konfident winien dostarczać wiadomości o konferencjach, masówkach, pogadankach, odczytach, w których brał udział, gdzie to się odbyło, ilość obecnych, imiona i nazwiska, pseudonimy uczestników, skąd przychodzą, rysopisy osób nieznanych i pseudonimy tychże, treść przemówienia każdego, który zabierał głos, zapadłe rezolucje, jak również wiadomości o wyżej wzmiankowanych konferencjach, w których nie brał udziału, lecz treść jest mu wiadoma.
- 3) Konfident winien dostarczać wiadomości o zamierzonych przyjazdach delegatów, zamierzonych konferencjach, przygotowywanej akcji do wystąpień zewnętrznych w postaci kolportażu bibuły, wywieszania transparentów, urządzania masówek itp.
- 4) Od konfidenta należy wymagać dostarczania druków, pism, broszur, czasopism, możliwie korespondencji między członkami danego ugrupowania lub też sprawozdań przedkładanych wyższym instancjom partyjnym.

²⁵ APL, KWPP, sygn. 22, k. 99.

²⁶ AAN, MSW – dopływy, sygn. 978, k. 149–162.

²⁷ Tamże, k. 159.

²⁸ APL, KWPP, sygn. 22, k. 100 i 101.

- 5) W informacjach składanych przez konfidenta, w których jest mowa o udziale osób nieznanymi, konfidenci poza podaniem rysopisu powinni sprawdzić imię i nazwisko, miejsce zamieszkania osoby dotychczas mu nieznaną.
- 6) Wymagać należy od konfidenta przedłożenia sobie organizacyjnej struktury danego ugrupowania z podaniem komórek, komitetów miejscowych, ich składu osobowego, funkcji, komitetów miejscowych i dzielnicowych, rejonowych i okręgowych, terenu ich działania, adresów partyjnych, hasła dla zgłaszających się oraz wszystkich tych danych, które nieodzowne będą przy likwidacji i ułatwią jej przeprowadzenie.”²⁹

Oprócz takich wskazówek, w instrukcji podkreślano rolę kontaktów policji z konfidentem. Stwierdzano tam m.in., iż „kontaktowanie się z konfidentami winno odbywać się z zachowaniem wszystkich środków ostrożności, [...] w miejscach zupełnie bezpiecznych i takich, które nie dają podstawy do podejrzeń oraz podpatrzenia i podsłuchania.”³⁰ W instrukcji były też zalecenia co do wywiadu kontrolnego w prowadzonych wywiadach konfidencjonalnych. Miał on polegać na sprawdzeniu prawdziwości informacji dostarczanych przez konfidenta. Często więc porównywano otrzymane informacje z informacjami pochodzącymi z innego źródła, np. od drugiego konfidenta. Niekiedy też zadania powierzane informatorom miały charakter prowokacji. Prowokację stosowano w odniesieniu do ugrupowań antypaństwowych i wywrotowych. Polegała ona na tym, że konfidenci inspirowali określone akcje osób i organizacji nielegalnych w tym celu, aby policja mogła zaarrestować i pociągnąć jej uczestników do odpowiedzialności karnej³¹.

Generalnie przy organizacji wywiadu konfidencjonalnego starano się spełnić trzy warunki: 1) by był on wiarygodny, 2) aktualny i 3) tajny („niewidoczny”)³².

Inną metodą – początkowo stosowaną w niewielkim zakresie – była kontrola korespondencji. Uzyskiwane w ten sposób informacje stanowiły często pierwsze sygnały o działalności określonych ugrupowań i dawały podstawy do systematycznej ich inwigilacji. O takiej metodzie pracy policji pisała np. do

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, k. 102. Najczęściej organizowano spotkania w lokalach zakonspirowanych, przez osoby trzecie lub korespondencyjnie; zob. AAN, MSW – dopływy, sygn. 978, k. 159–160.

³¹ L. Peiper, *O instytucji konfidentów i prowokatorów*, Lwów 1931, str. 2–5.

³² Warunkiem wiarygodności wywiadu miała być właściwa ocena informacji pod względem fachowym i rzeczowym. Aktualność miała polegać na prostym i operatywnym systemie szybkiego przekazywania informacji. Odpowiednie zasady konspiracyjne miały zapewnić „niewidoczność” wywiadu.

swoich przełożonych w 1930 roku pracownica agencji pocztowo-telegraficznej w Uchaniach (pow. hrubieszowski): „Upraszam Dyрекcję o łaskawe udzielenie mi informacji, jak mam postępować w sprawie udzielania wywiadu post. (*erunkowemu* – G.K. i Z.S.) Policji Państwowej, a mianowicie czy mam prawo pokazywać i dawać do czytania listy prywatne nadchodzące z Rosji, i krajowe o ile posterunek interesuje się daną jednostką, lub też sporządzać wykazy wszystkich prenumeratorów gazetowych z podaniem imienia i nazwiska i dokładnego adresu, każdego miesiąca.”³³

Służby polityczne w województwie lubelskim szczególnie interesowały się tymi organizacjami społecznymi i politycznymi, których działalność stanowiła zagrożenie dla obowiązującego porządku prawnego oraz ówczesnego kształtu społecznego państwa. Do 1926 roku stronnictwa stojące na gruncie utrzymania porządku burżuazyjnego w zasadzie nie były narażone na szczególne zainteresowanie kontrwywiadu politycznego, a jedynie prowadzono wobec nich dyskretną obserwację operacyjną. Natomiast pełną obserwację operacyjną prowadzono w stosunku do stronnictw i ruchów politycznych o charakterze komunistycznym, mniejszości narodowych oraz radykalnych ludowców. W działalności policyjnej służby politycznej na Lubelszczyźnie, w przypadku potwierdzenia się w drodze obserwacji faktów lub zjawisk działalności przestępczej, przechodzono do nowej formy pracy – inwigilacji. W razie uzyskania informacji potwierdzających działalność przestępczą policja przystępowała do aresztowania osób inwigilowanych.

Tabela nr 2. Liczba aresztowanych osób w województwie lubelskim w latach 1922–1926

Lp.	Okres	Działalność			Razem
		Komunistyczna	Antypaństwowa	Szpiegostwo	
1	IV kwartał 1922 r.	16	7	23	46
2	I kwartał 1923 r.	38	5	6	49
3	II–IV kwartał 1923 r. i I–II kwartał 1924 r.	49	19	12	80
4	III–IV kwartał 1924 r.	17	6	2	25
5	1925 r.	103	4	0	107

³³ APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny (dalej: WSP), sygn. 878, k. 30.

Lp.	Okres	Działalność			Razem
		Komunistyczna	Antypaństwowa	Szpiegostwo	
6	01–10. 1926 r.	137	16	1	154
	Ogółem	360	57	44	461

Źródło: opracowanie własne na podstawie AAN, MSW, sygn. 1313, 1314 – „Poufny Przegląd Inwigilacyjny”

W okresie przedmajowym (1922–1926) funkcjonariusze pionu politycznego PP aresztowali w województwie lubelskim za działalność komunistyczną, antypaństwową i szpiegowską znaczną grupę osób (tabela nr 2 i 3).

Jak wynika z danych w tabeli nr 2, z 461 przypadków aresztowania osób za działalność wymierzoną przeciwko państwu polskiemu, najwięcej było za działalność komunistyczną – 78,09%. Pozostałe przypadki aresztowań stanowiły niecałe 22%, w tym za szpiegostwo 9,54% i za działalność antypaństwową 12,36%. Zwraca uwagę również fakt nasilenia aresztowań za działalność komunistyczną w 1925 i pierwszych dziesięciu miesiącach 1926 roku. Dane w tabeli wskazują także, iż w czasie gdy zwalczaniem przestępczości politycznej zajmowała się Służba Informacyjna, tj. w II–IV kwartale 1923 i I–II kwartale 1924 roku, w województwie lubelskim wystąpiło statystycznie najmniej aresztowań. Świadczyłoby to o tym, iż służba ta nie była odpowiednio przygotowana do wypełniania postawionych przed nią zadań. Warto tu nadmienić, że był to moment kiedy pion polityczny PP wyprowadzono z jej struktury a zadania przekazano administracji politycznej (w województwie lubelskim wojewodzie i starostom). Z kolei tabela nr 3 obrazuje aresztowania w województwie na tle aresztowań w kraju. Stanowiły one 5,27% ogółu aresztowań w kraju i plasowały pod tym względem województwo na 10 miejscu w państwie. Natomiast za działalność komunistyczną w województwie lubelskim aresztowano 7,21% ogólnej liczby aresztowanych w kraju.

Lubelskie, znacznie pod tym względem, wyprzedzał okręg V (18,5%). Większość przypadków wykryto na terenie byłego Królestwa Polskiego (64,3%), a stosunkowo mało na obszarze b. zaboru pruskiego, bo zaledwie 1,1% (w dwóch okręgach – XI i XII). Takie rozłożenie przypadków aresztowań za działalność komunistyczną nie było przypadkowe, a raczej miało związek z występowaniem w tych regionach dużych skupisk silnej klasy robotniczej.

Odmiennie przedstawiała się geografia aktywności policji defensywnej w zakresie zwalczania przestępczości antypaństwowej. Tradycyjnie największą liczbę aresztowań notowano na terenach zamieszkałych przez mniejszości narodowe. Dużą aktywnością w tym względzie wykazywała się policja na Wołyniu (16,2% wszystkich zdarzeń) oraz w trzech województwach wschodniej Mało-

polski (30,8%). W województwie lubelskim te aresztowania stanowiły 2,13%. W ostatniej kategorii przestępstw – szpiegostwa – województwo lubelskie (około 4%) zajmowało 9 miejsce w kraju. Najwięcej aresztowań za szpiegostwo było w okręgach: białostockim (10,9%), tarnopolskim (23,1%), wileńskim (10,9%) i nowogrodzkim (9,4%). Niestety, w meldunkach Poufnego Przeglądu Inwigilacyjnego nie zawsze podawano, na rzecz jakiego wywiadu osoba pracowała. Jednak z tych, w których były takie dane wynika, że zdecydowana większość podejrzanych współpracowała z wywiadem radzieckim.

Tabela nr 3. Liczba aresztowanych za działalność polityczną w poszczególnych okręgach policyjnych w latach 1922–1926

Okręg	Działalność		Szpiegostwo	Razem
	Komunistyczna	Antypaństwowa		
I warszawski	166	42	11	219
II łódzki	667	85	11	763
III kielecki	676	78	9	763
IV lubelski	360	57	44	461
V białostocki	925	429	117	1471
VI m. st. Warszawy	418	31	26	475
VII krakowski	72	41	19	132
VIII lwowski	130	242	74	446
IX tarnopolski	42	322	248	612
X stanisławowski	105	261	36	402
XI poznański	33	44	30	107
XII pomorski	24	77	45	146
XIII wołyński	557	432	90	1079
XIV poleski	468	188	77	733
XV nowogrodzki	228	266	101	595
XVI wileński	118	79	132	329
Ogółem	4989	2674	1070	8733

Źródło: opracowanie własne na podstawie AAN, MSW, sygn. 1313, 1314 – „Poufny Przegląd Inwigilacyjny”.

Po przewrocie majowym zakres zainteresowania służb informacyjnych w IV okręgu uległ istotnej zmianie. Oprócz działalności komunistów i przedstawicieli mniejszości narodowych objął on także całą legalną opozycję piłsudczykowską. Stanowiło to różnicę jakościową w charakterze działalności policji politycznej w porównaniu z okresem sprzed zamachu majowego. Uwaga władz policyjnych i administracji politycznej była skoncentrowana na obserwacji różnych form aktywności osób, grup zawodowych i legalnych partii politycznych, które krytycznie odnosiły się do polityki obozu rządzącego. W informacjach policyjnych spotyka się więc dużo miejsca poświęconego zarówno stronnictwom prawicowym (endecji, monarchistycznym), jak i centrowym (PSL-Piast) i lewicowym (PPS).

Przestępczość polityczną w województwie lubelskim po przewrocie majowym – ilustrują tabele nr 4 i 5. Dane z tabeli nr 4 pokazują, iż najliczniej w latach 1927–1934 w województwie lubelskim występował „bunt i opór władzy”. Na drugim miejscu znalazła się kategoria „inne przestępstwa przeciwko władzy”. Najrzadziej zaś notowano zjawisko „zdrady głównej” (3 razy tylko w 1928) i „szpiegostwo” (2 razy w 1928 r.).

Tabela nr 4. Rozmiary przestępczości politycznej na terenie województwa lubelskiego w latach 1927–1934

Kategoria przestępczości	Rok				
	1927	1928	1929	1934	
				Styczeń	Grudzień
Zdrada główna	–	3	–	–	–
Inne przestępstwa polityczne	155	185	198	91	35
Bunt i opór władzy	352	448	428	38	42
Inne przestępstwa przeciwko władzy	321	355	480	48	30
Przestępstwa urzędowe	27	29	32	2	3
Szpiegostwo	–	2	–	–	1
Dezercja	156	95	84	2	2
Inne przestępstwa przeciwko sile wojskowej i państwa	2	1	3	–	1
Razem	1 008	1 118	1 225	181	114
				295	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AAN, KGPP – dopływy, sygn. 89, k. 20 i 31; sygn. 166, k. 1; sygn. 1167, k. 9

Niewiele też było przestępstw politycznych, zaliczanych do kategorii „inne przestępstwa przeciwko sile wojskowej i państwa”, podobnie jak „przestępstw urzędowych”. Dane cząstkowe z 1934 roku wskazują, że liczba przestępstw

w niektórych kategoriach, np. „inne przestępstwa polityczne”, „bunt i opór władzy” oraz „inne przestępstwa przeciwko władzy” w stosunku do wcześniejszych lat wyraźnie wzrosła, co prawdopodobnie miało związek z panującym wówczas kryzysem gospodarczym. Także wzrost przestępczości politycznej w 1928 i 1929 r. w stosunku do 1927 roku o ok. 10% (w 1928 r.) i ok. 18% (w 1929 r.) świadczy o nasilającym się niezadowoleniu społecznym z rządów pomajowych.

Wykaz przestępczości politycznej w województwie lubelskim po 1934 roku różni się nieco od tego z lat 1927–1934. Najistotniejszą różnicę stanowi nowa klasyfikacja „kategorii przestępczości”, która znalazła się w statystyce stosowanej przez Policję Państwową. Ta nowa klasyfikacja była odzwierciedleniem nowego prawa karnego, jakie obowiązywało w Polsce od 1 września 1932 roku³⁴. Z zestawienia wynika, że w 1935 roku najwięcej wypadków przestępczości politycznej odnotowano w województwie lubelskim w kategorii „Nawoływanie do przestępstw” (1324), co stanowiło 15,8% wszystkich przypadków w kraju. Kolejną pod względem ilościowym była kategoria „opór jednostkowy.” Wystąpiło tu 435 wypadków – 8,1% ogółu w państwie. Natomiast największa liczba, w odniesieniu do danych krajowych, obejmowała w województwie lubelskim przestępstwa ścigane z art. 154–158 k.k., w tym szczególnie: „wywieszanie sztandarów i transparentów” o treści antypaństwowej i wywrotowej (26,5% ogółu w kraju) i „rozzucanie odezw i ulotek komunistycznych” (16,5% ogółu w kraju). Tak duża liczba tego rodzaju przestępstw na ziemi lubelskiej wynikała z siły i wpływów ugrupowań lewicowych na tym terenie. Odzwierciedlała ona występującą wówczas walkę klasową tak w kraju, jak i na Lubelszczyźnie³⁵. Ponadto powyżej krajowej średniej statystycznej (ok. 6%) odnotowano wypadki przestępczości politycznej w takich kategoriach jak: „zbrodnia stanu” (7,9%), „zniewaga władzy lub urzędu” (6,9%), czy „opór zbiorowy” (11%). Natomiast od średniej krajowej znacznie odbiegały przestępstwa: „zniewaga narodu i państwa” (art. 152–153 k.k.) – 1,4% ogółu w kraju, wypadki zaliczane do kategorii „rozruchy” (art. 162–163 k.k.) – 1,4%, „nielegalne przekraczanie granicy” (0,05% przypadków w kraju) i „inne przestępstwa przeciwko władzom i urządóm” – 4% ogółu w państwie.

Dane o przestępczości ze stycznia 1939 r., co prawda tylko fragmentaryczne, przedstawiają zupełnie inną sytuację. Ze zbioru analizowanych kategorii przestępczości wynika, że nie występowały wypadki z poz. 1, 5, 6 i 7 a, pozostałe kategorie przestępczości pod względem ilościowym znacznie odbiegają od danych z 1935 r. Taki obraz przestępczości politycznej u schyłku II Rzeczypospolitej

³⁴ Dz.U.R.P., 1932, Nr 60, poz. 571 – Kodeks karny.

³⁵ Szerzej na ten temat zob. J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*, Warszawa 1979, str. 119, 141, 147 i nast.

wynikał zapewne z sytuacji międzynarodowej kraju, a zwłaszcza z zagrożenia bytu państwowego, co kolei miało niewątpliwie wpływ na zmniejszenie wypadków występowania przestępczości politycznej w całym kraju.

Zwalczanie ruchu komunistycznego oraz stosowanie represji wobec ugrupowań politycznych mniejszości narodowych i nacjonalistycznych polskich pochłaniało służbie politycznej PP przez cały okres międzywojenny sporo sił i środków. Tabela nr 6 przedstawia liczbę zatrzymanych oraz przekazanych sądom komunistów i członków OUN i ONR w kraju i województwie lubelskim.

Tabela nr 5. Rozmiary przestępczości politycznej w województwie lubelskim po 1934 r. w świetle statystyki policyjnej

Lp.	Kategorie przestępczości	1935			1939	Uwagi
		Kraj	Woj. lubelskie	Udział % woj. lubelskiego	Styczeń	
1. Zbrodnia stanu art. 93–98 k.k.	Wypadków	961	76	7,9	–	
	Zatrzymano osób	2 822	142	5,03	–	
2. Zniewaga władzy lub urzędu art. 125 i 127 k.k.	Wypadków	3 208	222	6,9	16	
	Zatrzymano osób	382	15	3,9	–	
3. Zniewaga narodu i państwa art. 152–153 k.k.	Wypadków	1 708	25	1,4	5	
	Zatrzymano osób	286	9	3,1	–	
4. Należenie do tajnych organizacji art. 165–167 k.k.	Wypadków	291	18	6,1	1	
	Zatrzymano osób	1 018	14	1,3	6	
5. Rozruchy art. 162–163 k.k.	Wypadków	71	1	1,4	–	
	Uczestników	11 026	60	0,54	–	
	Zatrzymano osób	347	2	0,57	–	
6. Nawoływanie do przestępstw art. 154–158 k.k.	Wypadków	8 392	1 324	15,8	2	
	Zatrzymano osób	2 835	213	7,5	–	
	Wywieszonych sztandarów i transparentów	3 566	945	26,5	–	
	Wypadków rozzucania odezw i ulotek komunistycznych	4 801	795	16,5	–	

Lp.	Kategorie przestępczości	1935			1939	Uwagi	
		Kraj	Woj. lubelskie	Udział % woj. lubelskiego	Styczeń		
7.	Nielegalne przekroczenie granicy	Wypadków	6 177*	3	0,05	–	* w tym 2 526 w woj. śląskim
8.	Inne przestępstwa przeciwko władzom i urządnom	Wypadków	6 183	248	4,0	10	
		Zatrzymano osób	466	42	9,0	–	
9. O p ó r	Jednostkowy art. 129 k.k.	Wypadków	5 354	435	8,1	29	
		Uczestników	1 514	87	5,7	5	
	Zbiorowy art. 129, 131 i 163 w związku z art. 129	Wypadków	649	72	11,0	1	
		Uczestników	15 585	1 118	7,5	6	
	Zatrzymano osób	1 005	98	9,7	6		

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AAN, KGPP - dopływy, sygn. 1190, k. 1–5, sygn. 1191, k. 1–5, sygn. 1201, k. 2

Tabela nr 6. Komuniści, członkowie OUN i ONR w województwie lubelskim zatrzymani przez Policję Państwową w 1935 roku

	Zatrzymano			Przekazano władzom sądowym		
	Komunistów	Członków OUN	Członków ONR	Komunistów	Członków OUN	Członków ONR
Województwo lubelskie	632<	<	11	343	<	9
Polska	12 936	811	292	6 323	443	181

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AAN, KGPP – dopływy, sygn. 1190, k. 6 i sygn. 1191, k. 6.

*Szacunkowa liczba członków organizacji komunistycznych w województwie lubelskim wynosiła w tym czasie ok. 3 tys., a w kraju ok. 30–35 tys.; zob. J. Ławnik, Represje ..., str. 138 i 141.

Z zestawienia wynika, że w województwie lubelskim w 1935 r. nie zatrzymano żadnej osoby związanej z OUN, chociaż teren ten zamieszkiwało ok. 8,5% ludności ukraińskiej, a w opinii władz państwowych „najpoważniejszym zagrożeniem dla państwowości polskiej były ambicje narodowe Ukraińców.”³⁶ Natomiast zatrzymano i przekazano władzom sądowym sporą liczbę osób za działalność komunistyczną i nacjonalistyczną.

³⁶ A. Misiuk, *Służby specjalne w II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1994, str. 228.

W przypadku działalności komunistycznej zatrzymane 632 osoby stanowiły 4,88% wszystkich osób tej kategorii w kraju. Natomiast za działalność nacjonalistyczną zatrzymano 11 osób, co wynosiło 3,76% danych krajowych. Należy przy tym zaznaczyć, że w stosunku do zatrzymanych za działalność nacjonalistyczną i komunistyczną w województwie lubelskim zostały podjęte dalsze, wynikające z przepisów prawnych, działania policji w postaci przekazania dużej ich liczby władzom sądowym (9 osób na 11, czyli prawie 82% członków ONR i 343 osoby na 632, a więc nieco ponad 54% komunistów).

Tabela nr 7 prezentuje działania Policji Politycznej w województwie lubelskim tylko wobec ruchu komunistycznego. Były one spowodowane wystąpieniami komunistycznymi na Lubelszczyźnie. Akcje komunistyczne były wywołane „obchodami rocznicy Międzynarodowego Dnia Antywojennego (1 sierpnia), protestem przeciwko zniesieniu przez Ministerstwo Sprawiedliwości przywilejów dla więźniów politycznych oraz obchodami Międzynarodowego Dnia Młodości (6 września).”³⁷

Tabela nr 7. Liczba i rodzaj wystąpień komunistycznych w województwie lubelskim w lipcu i sierpniu 1931 roku

Powiat	Ujawniono											Liczba osób aresztowanych lub przytrzymywanych
	Sztandary i transparenty			Plakaty	Napisy		Kolportaż		Demonstracje uliczne		Uścisławianie wywołania strajków i demonstracji	
	W mieście	Na wsi	Razem		Wypadki malowania	Liczba napisów	Wypadki kolportażu	Liczba druków	Wypadki demonstracji	Liczba uczestników		
Biała Podl.	2	2	4	5	1	5	5	100	1	6	–	1
Biłgoraj	–	–	–	5	–	–	–	–	–	–	–	–
Chełm	6	1	7	3	–	–	3	22	–	–	–	3
Garwolin	5	–	5	15	–	–	2	50	–	–	–	–
Hrubieszów	1	66	67	–	–	–	10	36	–	–	2	2

³⁷ APL, UWL WSP, sygn. 374, k. 78–81, 116–118.

Powiat	Ujawniono											Liczba osób aresztowanych lub przytrzymywanych
	Sztandary i transparenty			Plakaty	Napisy		Kolportaż		Demon- stracje uliczne		Usiłowanie wywołania strajków i demonstracji	
	W mieście	Na wsi	Razem		Wypadki malowania	Liczba napisów	Wypadki kolportażu	Liczba druków	Wypadki demonstracji	Liczba uczestników		
Konstantynów	2	6	8	-	-	-	2	38	1	15	-	7
Krasnystaw	3	1	4	-	-	-	4	22	-	-	-	8
Lublin	12	-	12	-	1	3	3	66	1	15	-	1
Lubartów	1	3	4	-	-	-	2	6	-	-	-	-
Łuków	6	2	8	-	-	-	2	7	-	-	1	13
Puławy	6	-	6	-	-	-	1	6	-	-	-	9
Radzyń	5	7	12	2	-	-	5	215	-	-	-	3
Siedlce	5	1	6	1	-	-	2	40	-	-	-	-
Sokołów	1	1	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Tomaszów	-	5	5	-	-	-	4	656	-	-	-	2
Węgrów	1	1	2	19	-	-	2	18	-	-	-	-
Włodawa	1	8	9	-	-	-	1	6	1	100	-	1
Zamość	1	1	2	16	-	-	8	296	2	30	-	10
Razem	58	105	163	69	3	23	56	1584	6	166	3	60

Źródło: opracowanie własne na podstawie: APL, UWL WSP, sygn. 374, k. 78-81, 116-118

Tabela nr 8. Wykaz parlamentarzystów z województwa lubelskiego, przeciwko którym prowadzono sprawy karne w latach 1922–1927

Imię i nazwisko (miejsce prowadzenia spraw karnych)	Podstawa prawna oskarżenia	Opis zarzucanego czynu
Stanisław Ballin (Lublin)	art. 129, cz. I, punkt 1, 2, 3 i 6 k.k.	„Podburzanie na wiecu w Wojsławicach pow. chełmski do zmiany ustroju państwowego na podobieństwo Rosji Sowieckiej. Szerzenie nienawiści pomiędzy poszczególnymi klasami społeczności” (1926 r.)
Tenże	art. 129, cz. I, punkt 1 i 2 k.k.	„Podburzanie na wiecu do połączenia się Rusinów z Białorusinami w walce z ustrojem państwowym w Polsce” (1925 r.)
Tenże	art. 129, cz. I, punkt 1, 2 i 6 k.k.	„Podburzanie na wiecu do zmiany ustroju na wzór Rosji Sowieckiej i nienawiści między klasami ludności” (1926 r.)
Andrzej Bratuń (Lublin)	art. 129, punkt 6 i art. 133 k.k.	„Podburzanie w prasie „Nasza Żytia” i gloryfikacja zbrodni dokonanej przez posłów Czuczumaja, Kozickiego i Wasyńczuka” (1925 r.)
Jan Dwiduch (Biała Podlaska)	art. 129, cz. I, punkt 2 i 6; art. 120, cz. IV, punkt 3 k.k.	„Antypaństwowy charakter agitacji”
Sergiusz Kozicki (Zamość)	art. 263 i 129 k.k.	„Antypaństwowy charakter agitacji”
Semen Lubarski (Zamość)	art. 129 k.k.	„Antypaństwowy charakter agitacji”
Eugeniusz Okoń (Zamość i Biała)	art. 129, punkt 3 i 6 k.k.	„Antypaństwowy charakter agitacji”
Józef Skrypa (Zamość)	art. 129, punkt 1 2, 5 i 6 k.k.	„Antypaństwowy charakter agitacji”
Tenże (Lublin)	art. 102, cz. I; art. 129, cz. I, punkt. 2, 3 i 6 k.k.	„Należenie do KPZU i nawoływanie do obalenia ustroju przez „przyśpieszenie rewolucji” oraz podburzanie wojska i społeczeństwa do nieuległości, a także sianie nienawiści pomiędzy klasami ludności” (1924 r.)
Tenże (Lublin)	art. 129, cz. I, punkt. 3, 5 i 6 k.k.	„Podburzanie na wiecu wojskowych do nieuległości władzy i solidaryzowaniu się z Rosją Sowiecką” (1924 r.) „Podburzanie na wiecu” (1926 r.)
Włodzimierz Szakun (Lublin)	art. 129, cz. I, punkt 1, 2, 3 i 6 k.k.	„Podburzanie na wiecu w Pławanicach do zmiany ustroju państwowego za pomocą czynnego wystąpienia i uchybienie wojskowym obowiązkom służby wojskowej” (1927 r.)

Tenże (Lublin)	art. 129, cz. I, punkt 1 i 5 k.k.	„Należenie do organizacji komunistycznej w Chełmie; dostarczanie środków materialnych i literatury KPZU” (1926 r.)
Jakub Wojtiuk (Lublin)	art. 102, cz. II k.k.	„Znieważenie na wiecu podprokuratora przy Sądzie Okręgowym w Lublinie – Edwarda Przybylskiego, kierownika szkoły – Ochędzużko i urzędników starostwa przez zarzucanie im przekupstwa” (1925 r.)
Stanisław Wrona (Lublin)	art. 532, punkt. 3 k.k.	„Znieważenie starosty Urzędu Starościńskiego przez zelżenie zastępcy starosty – Szymańskiego) (1926 r.)
Tenże (Lublin)	art. 154, cz. II k.k.	„Zanieczyszczenie wagonu i odmowa policjantowi wylegitymowania się oraz znieważenie tegoż policjanta”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: APL, UWL WSP, sygn. 88, k. 5–7 i 20–22.

Z zestawienia wynika, iż formy aktywności komunistycznej w województwie lubelskim były bardzo różne. Najszerzej stosowano kolportaż druków.³⁸ Ponadto zwraca uwagę fakt ujawnienia dużej liczby sztandarów i transparentów, szczególnie w powiecie hrubieszowskim (58 na 163 ogółem). Policjny sprawozdawca podaje, iż głównym organizatorem akcji komunistycznych w powiecie hrubieszowskim była KPZU, a napisy na transparentach i sztandarach wyrażały „protest przeciwko katowaniu więźniów politycznych w Łucku, zamordowaniu tow. Bojki i pacyfikacji Ukrainy”³⁹. Ponadto zestawienie pokazuje, jakie stosowano środki zaradcze, by ograniczyć wystąpienia komunistyczne – przeprowadzano np. zatrzymania lub aresztowania (w omawianym okresie było ich 60). Inne przejawy działalności komunistycznej to malowanie napisów, organizacja lub usiłowanie organizacji demonstracji oraz rozlepianie plakatów. Tak szeroki zasięg przedsięwzięć komunistycznych w województwie wymagał od policji zastosowania nie tylko obserwacji, lecz także represji wynikających z przepisów karnych.

Lubelska Policja Polityczna zajmowała się również gromadzeniem informacji o osobach zajmujących szczególne miejsce w strukturach władzy państwowej

³⁸ Wśród ujawnionych druków znalazły się m.in. odezwa: KC KPP pt. „Towarzysze! Robotnicy! Chłopi!”, odezwa KC KZMP pt. „Do mas młodzieży pracującej całej Polski, Zachodniej Ukrainy i Białorusi! Do młodocianych robotników i chłopów organizacji młodzieżowych! Niech żyją bojowe demonstracje antywojenne w Międzynarodowym Dniu Młodzieży – w niedzielę 6-go września!”, odezwa Komitetu Okręgowego KPP Ziemi Siedleckiej pt. „Do ogółu mas pracujących ziemi siedleckiej. Wszyscy do walki o polepszenie bytu”, „List otwarty 9-ciu tysięcy rewolucyjnych więźniów politycznych w Polsce” (8 stron) wydawnictwa KC MOPR w Polsce oraz broszurka w języku ukraińskim pt. „Polityczna sytuacja na Zachodniej Ukrainie i zadania KPZU” wydana przez CK KPZU; tamże.

³⁹ Tamże, k. 79.

w Polsce. Np. po wyborach do parlamentu w 1930 roku dla władz politycznych województwa został sporządzony wykaz parlamentarzystów związanych z Lubelszczyzną przez wybór bądź przez zamieszkanie. W wykazie znalazły się nazwiska 42 posłów i senatorów. Spośród nich 24 wywodziło się z BBWR, 6 ze Stronnictwa Chłopskiego, 5 ze SN, po 2 z PSL „Wyzwolenie” i Polskiego Centrum Katolicko-Ludowego oraz po 1 z UNDO (Ukraińsko Nacjonalno Demokratyczne Objednanie), PPS CKW i ze Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”. W wykazie wyszczególniono, poza imieniem i nazwiskiem parlamentarzysty, wykonywany przez niego zawód, okręg, z którego został wybrany do parlamentu, przynależność partyjną, wiek i miejsce zamieszkania.⁴⁰

W zainteresowaniu władz bezpieczeństwa w województwie lubelskim byli parlamentarzyści, w stosunku do których były prowadzone sprawy karne za działalność, według władz państwowych, niezgodną z obowiązującym prawem. Najczęściej przeciwko niektórym lubelskim parlamentarzystom były prowadzone sprawy z art. 129 k.k. (tabela nr 8). W trzech przypadkach w latach 1922–1927 sprawy z art. 129 k.k. dodatkowo były związane z artykułami 102, 133 i 263 k.k. Parlamentarzystom, w stosunku do których prowadzono sprawy karne za działalność niezgodną z obowiązującym prawem, zarzucano następujące czyny:

- podburzanie do zmiany ustroju,
- agitacja antypaństwowa,
- uchylanie się od obowiązku wojskowego,
- znieważenie urzędnika państwowego (starosty, policjanta),
- oraz przynależność i wspomaganie organizacji komunistycznych (KPZU).

⁴⁰ APL, UWL WSP, sygn. 101, k. 1–5.

Rycina nr 2. Tereny działalności mniejszości żydowskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie mapy z A. Misiuk (red.), *Lista Ostaszkowska. Studia i materiały*, WSPol., Szczytno 1993

Nasilenie przestępczością polityczną w okręgu lubelskim było największe w tych rejonach, gdzie przejawiały swoją działalność nielegalne organizacje komunistyczne oraz mniejszości narodowej ukraińskiej (powiat hrubieszowski, tomaszowski, chełmski i włodawski) – rycina nr 3 i żydowskiej (powiat chełmski, siedlecki, włodawski i grodzki lubelski) – rycina nr 2.⁴¹

⁴¹ APL, UWL WSP, sygn. 406, k. 8–14 – ewidencja osób aresztowanych za przestępstwa polityczne na terenie województwa lubelskiego.

Rycina nr 3. Tereny działalności organizacji komunistycznych i mniejszości narodowych ukraińskich

Źródło: opracowanie własne na podstawie mapy z A. Misiuk (red.), *Lista Ostaszowska. Studia i materiały, WSPol., Szcztyno 1993*

Działalność wywrotową prowadzili komuniści skupieni w: KPRP, KPP, KPZU, KPZB oraz komuniści żydowscy, a także ludowcy wywodzący się spośród chłopów, robotników i służby folwarcznej. Natomiast działalność antypaństwową przejawiali nacjonałści ukraińscy, białoruscy, żydowscy i polscy. Szpiegostwo najczęściej zarzucano działaczom komunistycznym ale także innym obywatelom świadczącym usługi obcym służbom wywiadowczym.

Podsumowanie

- Najczęstszym przestępstwem politycznym do 1934 r. był bunt i opór władzy, a po 1934 r. nawoływanie do przestępstwa.
- Ogólnie w przestępczości politycznej województwo lubelskie plasowało się na początku drugiej połowy listy ówczesnych województw.
- W przestępczości politycznej dominowała działalność wywrotowa.
- Działalność wywrotowa była realizowana głównie przez wywieszanie sztandarów i transparentów, rozrzucanie odezw i ulotek, kolportaż nielegalnych druków.

- Nasilenie przestępczością polityczną było największe przy wschodniej granicy województwa.
- Zarzut działalności komunistycznej stawiano najczęściej osobom narodowości żydowskiej, rządziej ukraińskiej, białoruskiej i polskiej.